

Goethe.

Spisal S.

Dne 28. avgusta letošnjega leta je minilo 150 let, odkar se narodil v Frankobrodu ob Menu Goethe, gotovo eden izmed največjih pesnikov in pisateljev vseh časov; in kakor so se pred kratkim ob stoletnici Puškinovega rojstva vsi listi izobrazenih narodov spominjali velikega ruskega pesnika, ki je svojemu narodu ustvaril pesniški jezik in ki se je pojavil med slovanskimi narodi prvi kot literat v velikem stilu, dostojno začenjajoč v ruskem slovstvu dobo razcvitanja in vedno večjega razvoja, tako so zdaj ob stopetdesetletnici njegovega rojstva proslavljali vsi listi nesmrtnega pesnika »Fausta«, ki je završil najsijajnejšo dobo v slovstvu svojega naroda, dobo Lessingovo, Wielandovo, Herderjevo in Schillerjevo.

Spominjamo se ga tudi mi Slovani, kajti on nam je simpatičnejši od kateregakoli drugega slovstvenika spričo tega, ker se je živahno zanimal tudi za poezijo Slovanov, osobito za srbske narodne pesmi, s katerimi ga je seznanil Vuk Karadžić. —

Kakor suverenu na polju slovstva so se mu klanjali konec drugega in tretjega desetletja malodane vsi izobrazeni duhovi tedanje Evrope, in izkazovali so mu časti, kakor dotlej le malokateremu pisatelju. V sedanjem času se more z njim primerjati samo Tolstoj, čigar vpliv na moderne duhove v nekaterih ozirih še celo prekaša vpliv, ki ga je imel Goethe na svoje vrstnike.

Ko je prestoloval v Weimarju, vzvišen kakor Jupiter, so se mu prihajali poklanjat znameniti možje od daljnih strani. Med njimi, ki so prišli z njim v dotiko, so bili nekateri, ki so pozneje igrali večjo ali manjšo ulogo v duševnem razvoju slovanskih narodov; omenjamo le Kopitarja, ravnokar imenovanega Vuka Karadžića, zlasti pa Adama Mickiewicza. Njegovo ime je zaslovelo ne le med Angleži in Francozi, med katerimi je bil, kakor nam priča njegov sestanek z Napoleonom, znan kot avtor »Wertherja«, temveč tudi med Slovani samimi, čeprav on s svojimi deli niti daleko ni tako neposredno vplival na pesništvo kakor pa njegov veliki vrstnik Byron n. pr. na Puškina in Lermontova.

Moj namen je, podati tu samo par črtic o možu, o čigar življenju in delih je nastala že ogromna literatura; nešteti biografi so

zasledovali njegova pota, tako da je znan skoraj vsak dan iz njegovega življenja; brezštevni komentatorji so se pečali z njegovimi deli in razjasnjevali nejasna mesta v njih; nešteti kritiki in estetiki so ga presojali z različnih stališč, eni z ljubeznijo in občudovanjem, drugi z mržnjo in rezko obsodbo. Eni so gledali nanj kot na vzor harmonično razvitega duha, drugim pa je bil človek brez vsakega moralnega prepričanja, hladen egoist, motreč dejanja drugih brez vsakega osebnega zanimanja, človek, ki je v času, ko so se njegovi sozemljani bojevali zoper zakletega tirana, držal roke vzkriž, brez vsakega sočutja, brez vsakega izpodbujanja in sodelovanja, očitno pripoznavajoč, da mu je Napoleon največji veleum njegovega časa, proti kateremu se mu zdi vse prizadevanje njegovih nasprotnikov brezuspešno, kakor početje pigmejev.

Značaj njegove osebnosti narisati v kratkih potezah, je sploh nemožna stvar; v njegovih delih kakor v njegovem življenju je toliko raznoličnosti, da se nam nikakor ne zdi čudno, da so ga presojali s tolikih, čestokrat popolnoma nasprotnih si stališč. Kakor skoraj vsakemu znamenitemu možu se je godilo tudi njemu. Eni so častili v njem velikega pisatelja in pesnika, ki je, neprestano zajemajoč tvarino iz življenja, jo preustvarjal v globinah svoje notranjosti v dragocene bisere, drugim je bil le navaden človek, in opažali so na njem le madeže.

Da se prav oceni, se morajo vpoštevati pred vsem razmere in okolnosti, v katerih je Goethe odrastel in živel. Le-te so bile seveda zanj tako ugodne in srečne, da mu je bilo mogoče razvijati svoje moči neprestano in skoraj brez vsakega zadržka. V tem oziru mu je morebiti podoben samo Rafael, ki je, prišedši v Rim, našel na dvoru Julija II. in Leva X. torišče za svoja dela kakor nalašč pripravljeno.

Mladostna leta je preživel Goethe v svojem rojstnem mestu. Njegov praded od očetove strani je bil kovač, njegov ded krojač in gostilničar, in šele njegov oče se je popel na višjo stanovsko stopnjo: užival je naslov cesarskega svetnika, a inače je živel sam zase, vedno čudak in posebnež v vsakem oziru. Oče je sam skrbel za prvi pouk svojega sina, nad katerim je mlada mati čuvala z veliko skrbjo. Pouk, ki ga je užival, ni bil ravno sistematičen, a za takratne razmere je zadostoval, da je mogel že l. 1765. iti na univerzo v Lipsijo, kjer se je posvetil pravoslovju. Suhoparna predavanja ga niso mnogo zanimala; obolel je in se zato vrnil l. 1768. domov; l. 1770. pa je odšel na univerzo v Strassburgu, kjer je dovršil študije l. 1771. Razen

kratkega bivanja v Wetzlarju, kjer je bil nastavljen pri komornem sodišču kakor praktikant, in nekaterih potovanj je živel do l. 1775. večinoma doma v Frankobrodu. V tem času je izdal, in sicer l. 1773. igro: »Goetz von Berlichingen«, l. 1774. pa roman: »Leiden des jungen Werthers«, ki je na mah razglasil njegovo ime po širnem svetu. Z nobenim poznejšim delom ni vzbudil Goethe toliko pozornosti kakor ravno z »Wertherjem«; vse je čitalo ta roman, vse je togovalo z Wertherjem, pretakali so se celi potoki solza, in sentimentalnost, za katero je tedaj malodane bolehalo vse, je naslikara v tem delu najlepše in najpoetičneje. Dokazano je celo, da so nekateri v svoji prerapetosti posnemali Wertherjev žic ter lastnovoljno šli v smrt. To je seveda dalo mnogim povod, da so zvržali vso krivdo na pesnika samega. Cerkev in država sta začeli boj proti tej krjigi; v Milanu so jo sežgali na povelje nadškofovo na javnem trgu, mestni očetje v Lipsiji so jo prepovedali pod kaznijo. Vse to pa je imelo le posledico, da se je l. 1775. natisnila enajstkrat. Zanimivo je, da se je celo Napoleon sam veliko bavil s tem romanom. Ko je bil l. 1808. v Erfurtu, je pozval Goetheja k sebi. Začel se je z njim takoj pogovarjati o Wertherju, o katerem je trdil, da ga je prečital že sedemkrat. Napoleon je dokazal pri tej priliki pesniku, da je način, kako je on motiviral samomor Wertherjev, napačen; preveč nenaravno je namreč dejstvo, da bi si bil končal Werther življenje ob enem tudi radi preziranja in radi žaljene časti, kakor je to pesnik pisal v prvi izdaji svojega romana.

Nova doba se je začela za Goetheja z njegovim prihodom v Weimar, kamor je došel dne 7. novembra l. 1775. na povabilo mladega vojvode Karla Avgusta, ki ga je že dne 11. junija 1776. l. poklical v tajni svet, l. 1779. pa ga imenoval za tajnega svetnika, da bi ga s tem stalno privezal na svoj dvor. S tem imenovanjem — ki pa je vzbudilo veliko nevoljo radi tega, ker je bil Goethe preprostega rodu — je bil pesnik stalno rešen vseh gmotnih skrbi. V Weimarju je živel takrat mnogo mož, ki so se resno bavili z leposlovjem, in s katerimi je on občeval, posebno z Wielandom, ki ga je bila poklicala vojvodinja Amalija že l. 1772. na svoj dvor za odgojitelja svojih sinov. L. 1776. je prišel tja tudi Herder, ko je bil nastopil mesto generalnega superintendenta. Največji vtisk pa je učinila na Goetheja gospa Karleta pl. Steinova; pisma, ki jih ji je pisal, kažejo, kako da ji je bil vdan, in kakega velikega pomena da je bila ona za njegov razvoj. — Uradovanje mu ni prizadevalo mnogo posla in skrbi, in v tem oziru zelo rahločutni vojvoda tudi

ni mnogo od njega zahteval. L. 1782. je prejel plemstvo; diplomo je poslal gospe Steinovi z besedami, za njegov značaj značilnimi: »Meni je tako čudno, da si ne morem pri tem ničesar misliti«.

Weimarske razmere mu pa vendar niso pripuščale, da bi bil mogel koncentrovati vse svoje misli za kako večje delo. Da bi se jih za nekaj časa iznebil, je odpotoval dne 3. septembra 1786. l. natihoma iz Karlovih varov proti jugu. Davno se je že bila v njem vzbudila želja, da bi spoznal in gledal na svoje oči mesta klasične umetnosti. Na tem potovanju po Italiji se mu je odprl nov svet; z nenavadno vnemo in navdušenjem je proučeval ostanke iz grške in rimske dobe ter tudi dela italijanskih umetnikov; z zanimanjem pa je opazoval tudi ljudstvo, kakor nam svedoči n. pr. njegov popis rimskega karnevala.

V Rimu je dovršil dramo: »Ifigenija v Tavridi« in pa žaloigro »Egmont«; obe drami je bil začel že davno poprej, a ju je večkrat predelal.

Pomudivši se v večjih mestih, kakor n. pr. v Rimu in v Benetkah po dalje časa, in prehodivši skoraj celo Italijo, se je povrnil šele l. 1788. v Weimar, izpremenjen kot človek in umetnik. Njegovi prejšnji znanci ga niso mogli več razumeti, in njemu samemu ni bilo več toliko za družbo kakor poprej. Tudi razmere h gospe Steinovi so se ohladile, posebno odkar je bil vzela k sebi neko preprosto dekle, Kristijano Vulpius, ki mu je l. 1789. porodila sina, in s katero je doslej živel v divjem zakonu. Ona sama mu je bila vdana s celim srcem in mu je pridno gospodinjala. Njej je posvetil krasne »rimske elegije« in pa pesem o »metamorfozi rastlin«.

Zadnje desetletje prejšnjega stoletja je bilo zanj celo plodovito. Baval se je mnogo s prirodoslovjem, posebno z rastlinstvom in z mineralogijo ter z anatomijo in optiko; njegove zasluge na tem torišču so primerno ocenili šele po njegovi smrti priznani učenjaki, kakor n. pr. Helmholtz in drugi. Odkar je pa začel l. 1794. občevati s Schillerjem, s katerim ga je vezalo prijateljstvo do le-tega smrti l. 1805., je obrnil svojo pozornost zopet na raznovrstna pesniška dela.

L. 1806. se je poročil s Kristijano Vulpius, česar mu različni krogi niso mogli odpustiti. Poslej je bival, kadar ni potoval, večinoma v Weimarju, kjer je imel svojo lastno hišo. Vedno duševno delaven, se je zanimal za najrazličnejše stvari in se baval z neštetimi vprašanji, tiščočimi se umetnosti, človeštva in narave, samo za politiko ni kazal nikdar niti najmanjše pozornosti.

Izmed njegovih del, ki jih je dovršil na vrhuncu svojega razvitka, je razen par romanov, njegove avtobiografije in pa »Zahodno-vzhodnega divana«, v katerem se nahajajo pesmi, ki se lahko štejejo med najlepše bisere svetovne literature, največje, najglobokoumnejše delo »Faust«. Prvi del »Fausta«, ki ga je začel pisati že l. 1774., je skončal l. 1808., drugi del pa, ki je težko razumljiv radi premnogih alegorij, katere ga prepletajo kakor arabeske, je dovršil l. 1831., kratko pred svojo smrtjo, ki ga je dohitela v pozni starosti dne 22. marcija 1832. leta.

Goethe velja v prvi vrsti za liričnega pesnika in po pravici; on je rojen lirik. Skoraj vse njegove pesmi so izraz njegovih subjektivnih odnošajev nasproti svetu, in on sam je poudarjal, da jih je zložil le ob prilikah, ki so se mu ravno nudile. V verze je izlival svoje čute do ljubljenih žen, v verzih je podajal svoje izkušnje in nazore o življenju, verzi so mu bili orožje — skoraj da edino orožje, s katerim se je bojeval proti nasprotnikom svojim. V liriki je gotovo eden največjih mojstrov. Pod njegovim peresom so se spajale besede v blagoglasne ritme, iz katerih diši naravna preprostost brez vsakega umetelničnega, ki bi kvarilo neposredni užitek njegovih poezij. Seveda s tem še ni rečeno, da bi bile vse enake vrednosti; a mnogo je takih, iz katerih odseva vprav klasična, divna lepota, in ki so izraz pravega umetnika, stvarjenega po milosti božji. Značilno je obenem za Goetheja, da je on — menda prvi med evropskimi pesniki — začel zajemati motive iz neizčrpnega vira orientalske poezije; že v svojih najlepših baladah (»bog in bajadera«, »usoda parijeva«) je vzel snov iz indskega bajeslovja, pozneje pa, ko se je bil seznanil s Hafisom, Firduzijem, Euverijem in drugimi perškimi pesniki, je nanizal v svojem »Zahodno-vzhodnem divanu« celo vrsto najlepših biserov, ki se jim naše oko ne more nadiviti. Dasi ravno pesmi v »Divanu« po svoji snovi niso izvirne — skoraj vsaka misel v »Divanu« se nahaja v slični obliki pri orientalskih pesnikih — vplivajo vendar na nas kakor bajni eksotni cvetovi, presajeni v vsej svoji svežosti iz daljnega orientu na zapadna tla.

Dasi pa je Goethe velik lirik, je vendar živelo tudi za njim mnogo pesnikov, ki so ustvarjali pesmi, lepe in morda rahločutnejše od njegovih, tako da se vobče njegova lirika ne more več imenovati moderna, vsaj v sedanjem pomenu te besede ne. Umetnost namreč ni pojem, ki bi se dal obkrožiti s kakimi mejami, ki bi se dal določiti po gotovih zakonih; umetnost je enaka boginji, ki ljubi prostost ter ne hodi vedno po eni in isti poti in ki včasih premenja svoje oblačilo,

da osupnejo oni, ki so domnevali, da ji najbolj prija strogo klasična grška in rimska toga. Tako so se v drugi polovici in konec tega stoletja pojavili pri različnih narodih, osobito pri Francozih pravi lirični talenti, ki so razširili »delokrog« lirike, ki so, prisvojivši si snovi, na prvi videz popolnoma neprikladne za pesniško obdelovanje, raztesnili obenem obliko ter izvabili iz strun človeškega čuvstvovanja glasove, ki jih poprej ni bilo slišati, in pogodili v barvah nove kombinacije in nianse s toliko umetnostjo, da se jim ne more vselej očitati samo igranje z besedami. V tem oziru se Goethejeva lirika ne more več primerjati sedanji; a kdor ima čut za pravo poezijo, ta najde v njegovih pesmih mnogo prekrasnih stvari, mnogo večno lepega, večno jasnega. Mimogrede naj omenimo le verzov, ki jih je posvetil slavni poljski pianistinji, gospe Szymanowski.

Kot epik se ne more posebej v pošteve jemati; gotovo je tudi, da ni bil dramatik kat' exohen. Njegova manjša dramatična dela nimajo posebne vrednosti; njegova večja dela pa, kakor n. pr. Egmont, Ifigenija v Tavridi in Torquato Tasso, ki so bila takisto kakor manjša namenjena za gledališče, in pri katerih se je mnogo trudil, da jim je dal primerno obliko, nimajo vkljub prekrasni dikciji in mnogim, z mojstrsko roko naslikanim prizorom tistih svojstev, ki jih zahteva navadno občinstvo od dramatičnih umotvorov, posebno kar se tiče razvoja, živahnega stopnjevanja in zaključka dejanja. Celo v »Faustu« sledijo mnogi prizori drug za drugim brez organske zveze in utemeljitve, a konec prvega dela je tako dramatično završen, da učini na vsakoga globok in pretresljiv vtisk. Sicer pa on sam s Faustom ni nameraval podati dramatičnega dela v ožjem zmyslu, in Faust ne more biti merilo zanj kot dramatika. Kot dramatik se ne more staviti v eno vrsto s Sofoklejem, Shakespearejem in Molièrejem. A dočim so drugi obračali svojo pozornost večjidel le na kako posebno vrsto pesništva, je Goethe deloval na vseh poljih z velikim uspehom. V svojem dolgem življenju je ustvaril celo množico del, raznovrstnih i po vsebini i po obliki.

Kar dela Goetheja tako velikega in mu svoji tako odlično mesto v svetovni literaturi, je izredna obširnost njegovega duha, je mnogovrstnost velikih in globokih idej, ki jih je izrazil v svojih spisih. Elasticiteta njegovih duševnih sil, negovana po najugodnejši konstelaciji vseh razmer, ki vplivajo na neprestani razvoj duševnih zmožnosti, mu je omogočevala, da je uspešno deloval i na toriščih, kamor večinoma literati ne zahajajo, ker jim navadno tesni delokrog, na katerega so navezani, in pa okoliščine, v katerih so odrasli, tega

ne pripuščajajo. Spričo svoje prostosti in neodvisnosti je mogel stopiti vselej in povsod v kolikor toliko neposredno dotiko z vsemi duševnimi pojavi svojega časa, in tako so nanj vplivali najrazličnejši vtiski, ki izpodbujajo k delovanju, vtiski, katerim se večina drugih ne more vdajati radi tega, ker jih obdaje od vseh strani zidovje malenkostnih razmer, ki utesnjujejo individualnost in preprečujejo jasen pogled in razgled po svetu. Goethe takih ovir ni nikdar čutil, ali da se izrazimo bolje, on se jih je mogel vsekdar z večjo ali manjšo lahkočo iznebiti. Da so pogoji, učinjujoči prosto razvijanje individualnosti, izredno velikega pomena, ni treba posebej naglašati. Že Napoleon sam je vabil ravno z ozirom na to Goetheja v Pariz, češ, da pesnik ravno tam najde priliko, da se mu razširi obzorje veliko bolje nego kjerkoli drugje.¹⁾

Da je Goethe dosegel toliko, so mu omogočili razen prirojenih duševnih sil, ki so seveda prvi pogoj, in razen dolgosti življenja pred vsem ugodni odnošaji, v katerih je živel. Goetheja si takega, kakršen je, brez Weimarja ne moremo misliti, kakor i Rafaela brez Rima ne. No, te okoliščine, ki so ga obvarovale vsake borbe za obstanek, so bile vendarle nekako ozadje njegovi osebnosti, ki se je dvigala kvišku ponosno in samostojno, stoječa na svojih lastnih tleh in vplivajoča z olimpijsko impozantnostjo na vrstnike, ki so ga občudovali kakor bitje, vzvišeno nad mizerijo življenja. Vsekakor kolikor toliko po pravici; vendar pa je tudi on, če se oziramo na njegove intimnejše odnošaje, moral plačati naravi obilen tribut kakor glede svoje osebe, tako tudi glede svojih rodbinskih razmer. V ožjem krogu svojcev mu ni bilo dano uživati neizkaljene sreče. Njegov edini sin, ekscentrski in nenormalen v vsem svojem vedenju, mu je umrl v najlepših letih; smrt njegova mu je prizadejala mučen duševni udarec, ki ga je pa kakor vse drugo prenašal mirno dušno, išoč tolažbe le v delu. S toliko avtosugestijo kakor Goethe se je pač le malokdo znal braniti neprijetnostim življenja, ovirajočim bodrost, mirnost in jasnost duha. Ob vojni, ko so besnele okrog njega divje strasti, se je vglobil mirno v svoje študije, nepristopen za vse, kar se je dogajalo v njegovi bližini in kar je vse druge toliko razburjalo. Jako zanimivo in značilno za njegov značaj v ravno tem oziru je sledeče dejstvo: Ko se je v tridesetih letih pojavila v Franciji re-

¹⁾ V enakem zmislu se je izrazil letos Janovski, kurator učnega oddelka v Kavkazu, v pedagoškem listu »Ruskaja škola«' o Puškinu, da bi namreč le-ta nikdar ne bil postal oni slavni Puškin, ko bi bil moral živeti v sedanjih razmerah.

volucija iznova in so se vseh oči obračale s pozornostjo in strahom v Pariz, je некоč vzkliknil Goethe, izredno razynet in s plamtečimi očmi, proti svojemu prijatelju Soretu, da je sedaj vzburljenost duhov dosegla višek, in da je vendar že začel bruhati vulkan z vso silo, kakor je bilo pričakovati že davno. Soret mu je pritrjeval in mu začel praviti o najnovejših poročilih, ki so dospela iz Pariza; a kako se je začudil, ko je uvidel, da Goethe ne misli na revolucijo, temveč na prepir, ki ga je zasledoval ves čas z največjim zanimanjem: na znameniti prepir v francoski akademiji med Cuvierjem in Geoffroy St. Hilairejem!

V svojih »pogovorih z Goethejem« je narisal Eckermann z natančnostjo in ljubeznijo učenca, ki gleda z občudovanjem na svojega mojstra. Tu se kaže Goethe, kakršen je bil in žil; tu ga vidimo skozi male in preproste naočnike Eckermannove v njegovi velikosti in delavnosti, ki je bila vprav čudovita. Nikdar ne mirujoč, se je pečal poleg svojih spisov zdaj z znanstvenimi, zdaj s slovstvenimi in umetnostnimi vprašanji; vsaka majhna stvarca v naravi, vsak kamenček, vsaka rastlina je bila takisto predmet njegovih študij kakor vsaka knjiga važnejše vsebine, kakor vsak katerikolisibodi pojav na polju vede, slovstva in umetnosti.

Svet, ki ga je obsegal s svojim duhom in v katerem se je čutil domačega, je bil velik, je bil del vesoljstva. Nепrestano je predeloval v sebi vtiske, ki mu jih je podajalo življenje, neprestano se je bavil z umetnostjo v najširšem zmyslu, sam ustvarjajoč in z isto vnemo vdajajoč se užitku tujih del, in neprestano je proučeval tudi naravo, vztrajno zasledujoč njene večne in nepremeljive zakone. In tako mu je bilo mogoče, podati v »Faustu« grandiozno sliko stremljenja človeškega duha po resnici in lepoti, stremljenja, ki doseže svoj smoter le po borbah, zmotah in mukah. Enako sliko, obsegajočo zemljo in nebo, je ustvaril pred Goethejem samo še eden: Dante, ki je v svoji »Božji komediji« kristalizoval duh srednjega veka.

